

АНОТАЦІЯ

Лайчук А. М. Підготовка майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2021.

У дисертації на основі теоретичних методів вивчення інформаційних джерел, узагальнення і систематизації емпіричного досвіду, цілісного наукового аналізу особливостей професійної діяльності та професійно важливих якостей здійснено наукове обґрунтування, розробку та практичне розв'язання проблеми підготовки майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Шляхом вивчення й аналізу державних законодавчих актів, робочих навчальних програм професійно орієнтованих навчальних дисциплін, звітів про особливості викладання фізичного виховання у закладах вищої освіти, наукової й навчально-методичної літератури було досліджено стан розроблення проблеми підготовки майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів, визначено місце і завдання дитячо-юнацьких спортивних шкіл у системі морального виховання юних спортсменів. Результати дослідження дозволяють констатувати, що зміни освітньої парадигми в Україні спрямовані на модернізацію вищої школи та підготовку майбутніх фахівців високої кваліфікації, які можуть конкурувати на ринку праці. У цьому контексті посилюється увага науковців до проблеми підготовки тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

У результаті аналізу сучасного стану підготовки майбутніх тренерів-викладачів виділено структурні компоненти їх професійної діяльності: *гностичний* (здатність генерувати завдання для формування окремих якостей особистості в процесі підготовки спортсмена; спостерігати й фіксувати

виконання спортсменом поставлених завдань; добирати критерії оцінювання; аналізувати й порівнювати результати підготовки спортсменів), *конструктивний* (прогнозувати, проєктувати, планувати, конструювати та імпровізувати), *комунікативний* (встановлювати контакт між людьми; передбачати назріваючий конфлікт і уникати його; використовувати правильне усне мовлення під час звертання; розуміти психологічний стан учнів; керувати своєю поведінкою в процесі спілкування з людьми), *організаційний* (проводити тренувальні заняття, змагання, процес навчання; організовувати взаємодію спортсменів і власну діяльність; створювати сприятливий психологічний клімат), *творчо-дослідницький* (працювати з науковою літературою; знаходити нові методи й засоби тренування і застосування їх під час підготовки спортсменів; аналізувати тренувальне заняття і виступи спортсменів на змаганнях; планувати, проводити експерименти й робити висновки), *тренерський* (професійні вміння й навички, необхідні для практичного застосування в тренерській діяльності), *аксіологічний* (знання, розуміння, усвідомлення та вміння; мотивація до професійної діяльності на засадах аксіології, основних положень аксіології, педагогічних цінностей і професійно-особистісних цінностей тренера-викладача).

Встановлено, що професійна діяльність тренера-викладача дитячо-юнацьких спортивних шкіл, окрім створення умов для досягнення вихованцями найвищих спортивних результатів, має сприяти виконанню завдань, що виходять за рамки тренувальної та змагальної діяльності й стосуються морально-вольового розвитку учнів. У якості орієнтира у цьому напрямі можуть виступати інструментальні (працьовитість, відповідальність, вимогливість, уміння планувати діяльність, старанність, стриманість, обережність, поступливість, здатність визнати свою помилку та ін.) та термальні (витримка, терплячість, умотивованість, сумлінність, цілеспрямованість, активність, сила духу, самостійність та ін.) цінності особистості.

Проведений аналіз теоретико-методологічних напрацювань у галузі професійної педагогіки уможливив виокремлення критеріїв формування готовності майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а саме: мотиваційного (усвідомлений вибір, наявність пізнавального інтересу, усвідомлена потреба у створенні та втіленні у власну спортивну діяльність таких якостей, як рішучість, упевненість); когнітивного (теоретико-методологічні знання базових понять (мораль, ціннісні орієнтири особистості, морально-вольові якості та ін.); знання концепцій і підходів до морального виховання учнів; знання освітніх технологій, спрямованих на розвиток морально-виховних якостей учнів; знання про фізичну культуру, методика фізичного виховання, діяльність тренера-викладача дитячо-юнацьких спортивних шкіл та ін.); практичного (уміння, необхідні тренеру-викладачу для розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл); рефлексивного (здатність до пізнання та аналізу власної свідомості та діяльності). На основі визначених критеріїв і показників охарактеризовано рівні (високий, достатній і низький) готовності майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Процес підготовки майбутніх фахівців представлено як модель, що включає систему взаємопов'язаних блоків: *концептуально-цільового* (мета, завдання, підходи, принципи підготовки); *змістового* (методика підготовки); *процесуального* (*етапи* (організаційно-цільовий, практично-діяльнісний, оцінно-рефлексивний), *форми* (індивідуальна самостійна робота, аудиторна і позааудиторна робота, педагогічна практика, навчально-тренувальна підготовка та ін.), *методи* (інтерактивні лекції, семінари, консультації, моральні дилеми, дискусії та ін.); *результативного* (критерії, показники та рівні (високий, достатній, низький) готовності).

Наскрізним компонентом моделі підготовки майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл є педагогічні умови: 1) трансформація змісту підготовки

майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; 2) забезпечення позитивної мотивації до професійної діяльності майбутніх тренерів-викладачів; 3) використання активних методів навчання у процесі підготовки.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася шляхом посилення навчальних дисциплін професійної підготовки майбутніх тренерів-викладачів модулями, спрямованими на формування їх готовності до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл (значення морально-вольових якостей у формуванні особистості учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл; вікові особливості розвитку морально-вольових якостей; виховні функції тренера-викладача; розвиток морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл засобами фізичної культури та спорту; роль особистості тренера-викладача у розвитку морально-вольових якостей юних спортсменів та ін.).

До циклу навчальних дисциплін вільного вибору здобувача також було введено спецкурс «Основи формування моральних якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл засобами фізичної культури та спорту», мета якого полягала в засвоєнні студентами інформації про загальнолюдські гуманістичні ідеали, цивілізовані норми стосунків людей, моральні якості людини, культуру педагогічної праці, професійно-моральну культуру тренера-викладача, професійні та моральні знання педагога з планування, підготовки й проведення різноманітних рухливих ігор, спортивних змагань, спрямованих на розвиток морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Результати експериментальної перевірки педагогічних умов підготовки майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл засвідчили їх ефективність: у експериментальній групі, порівняно з контрольною, відбулося зростання кількості здобувачів вищої освіти з високим рівнем готовності до розвитку зазначених якостей з одночасним зниженням їх кількості з достатнім і низьким рівнями готовності.

Проведена дослідно-експериментальна робота сприяла зміцненню ціннісних професійних позицій майбутніх фахівців, ґрунтовності та поглибленню фахових знань і вмінь, збагаченню і розвитку їхнього творчого потенціалу, спрямованого не лише на формування готовності та здатності до власного подальшого професійного вдосконалення, а й на розвиток морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Ключові слова: мораль, воля, морально-вольові якості, фізичне виховання, тренер-викладач, дитячо-юнацька спортивна школа, учні, юні спортсмени, професійна діяльність, навчально-виховна діяльність, заклад вищої освіти.

ABSTRACT

Laichuk A. M. Preparation of future coaches-teachers for the development of moral and volitional qualities of students of children's and youth sports schools. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy in the specialty 015 Professional education (by specializations). – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2021.

In the dissertation on the basis of theoretical methods of studying information sources, generalization and systematization of empirical experience, holistic scientific analysis of features of professional activity and professionally important qualities, the scientific substantiation, development and practical solution of a problem of preparation of future coaches-teachers for development of moral and volitional qualities of pupils of youth sports schools is carried out.

By studying and analysing state legislation, working curricula of professionally oriented bulk disciplines, reports on the peculiarities of teaching physical education in higher education, scientific and educational literature, the state development of the problem of training future coaches for the development of moral and volitional qualities of students, the place and tasks of children's and youth sports schools in the

system of moral education of young athletes are determined. The results of the study allow us to state that changes in the educational paradigm in Ukraine are aimed at modernizing higher education and training future highly qualified specialists who can compete in the labour market. In this context, the attention of scientists to the problem of training coaches for the development of moral and volitional qualities of students of children's and youth sports schools is increasing.

As a result of the analysis of the current state of training of future coaches, the structural components of their professional activity are identified: gnostic (ability to generate tasks for the formation of individual personality traits in the athlete's training; to observe and record the athlete's performance; athletes), constructive (predict, design, plan, construct and improvise), communicative (establish contact between people; anticipate and avoid impending conflict; use correct oral speech when addressing; understand the psychological state of students; manage their behaviour in communication with people), organizational (conduct training sessions, competitions, learning process; organize the interaction of athletes and their own activities; create a favourable psychological climate), creative research (work with scientific literature; find new means and methods of training and their application during the training of athletes; to analyse training sessions and performances of athletes at competitions; plan, conduct experiments and draw conclusions), coaching (professional skills required for practical application in coaching), axiological (knowledge, understanding, awareness and skills; motivation for professional activity on the basis of axiology, the basic principles of axiology, pedagogical values and professional and personal values of the trainer-teacher).

It is established that the professional activity of a coach-teacher of children's and youth sports schools, in addition to creating conditions for students to achieve the highest sports results, should contribute to tasks that go beyond training and competitive activities and relate to moral and volitional development of students. Instrumental (diligence, responsibility, exactingness, ability to plan activity, diligence, restraint, caution, flexibility, ability to admit the mistake, etc.) and thermal

(endurance, patience, motivation, honesty, purposefulness) can act as a reference point in this direction, strength of spirit, independence, etc.) values of the individual.

The analysis of theoretical and methodological developments in the field of professional pedagogy made it possible to identify criteria for forming the readiness of future coaches-teachers to develop moral and volitional qualities of students of children's and youth sports schools, namely: motivational (conscious choice, cognitive interest, conscious need to create and in own sports activity of such qualities as determination, confidence); cognitive (theoretical and methodological knowledge of basic concepts (morality, values of personality, moral and volitional qualities, etc.); knowledge of concepts and approaches to moral education of students; knowledge of educational technologies aimed at developing moral and educational qualities of students; knowledge of physical culture , methods of physical education, the activities of the coach-teacher of children's and youth sports schools, etc.); practical (skills necessary for a coach-teacher for the development of moral and volitional qualities of students of children's and youth sports schools); reflexive (ability to know and analyse one's own consciousness and activity). Based on the defined criteria and indicators, the levels (high, sufficient and low) of readiness of future coaches-teachers for the development of moral and volitional qualities of students of children's and youth sports schools are characterized.

The process of training future professionals in this direction presented as a model that includes a system of interrelated blocks: conceptual-target, which covers the purpose, objectives, approaches and principles of training; semantic (training methods); procedural (organizational-target, practical-activity and evaluation-reflexive stages of preparation); forms (individual independent work, classroom and extracurricular work, pedagogical practice, training, etc.) and methods (interactive lectures, seminars, consultations, workshops, moral dilemmas, discussions, etc.). The resultant block contains criteria, indicators and levels (high, sufficient, low) of readiness.

A cross-cutting component of the model of readiness of future coaches-teachers for the development of moral and volitional qualities of students of

children's and youth sports schools are pedagogical conditions: 1) transformation of the content of training future specialists in higher education institutions; 2) providing positive motivation for the professional activities of future coaches-teachers; 3) the use of active learning methods in the training process.

Experimental work was carried out by strengthening the disciplines of professional training of future coaches-teachers with modules aimed at forming their readiness to develop moral-volitional qualities of students of children's and youth sports schools (the importance of moral and volitional qualities in shaping the personality of students of children's and youth sports schools; age features of development of moral and volitional qualities; educational functions of the coach-teacher; development of moral and volitional qualities of pupils of children's and youth sports schools by means of physical culture and sports; the role of the coach-teacher personality in development of moral and volitional qualities of young sportsmen.

A special course «Fundamentals of formation of moral qualities of students of children's and youth sports schools by means of physical culture and sports» was also introduced into the cycle of academic disciplines of free choice of the applicant; culture of pedagogical work, professional and moral culture of the coach-teacher, professional and moral knowledge of the teacher on planning, preparation and carrying out of various mobile games, sports competitions directed on development of moral and volitional qualities of pupils of children's and youth sports schools.

The results of experimental testing of pedagogical conditions of preparation of future coaches-teachers for the development of moral and volitional qualities of students of children's and youth sports schools proved their effectiveness: in the experimental group, compared to the control, there was an increase in the number of higher education students, reducing their number with sufficient and low levels of readiness.

The conducted experimental work significantly contributed to the strengthening of valuable professional positions of future professionals, thoroughness and deepening of professional knowledge and skills, enrichment and development of

their creative potential, aimed not only at readiness and ability to further professional development, but also at moral development qualities of students of children's and youth sports schools.

Key words: morality, will, moral and volitional qualities, physical education, coach-teacher, children's and youth sports school, students, young athletes, professional activity, educational activity, institution of higher education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких відображені основні наукові результати дисертації

1. Лайчук, А. М., 2016. Історичний аспект особливостей техніки спринтерського бігу на 200 метрів на різних етапах її пробігання. В: *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Випуск LXX. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». С. 98–101. (Index Copernicus).

2. Лайчук, А. М., 2018. Педагогічні умови формування морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. *Інноваційна педагогіка*, вип. 6. Том 3, с. 175–177. (Index Copernicus).

3. Лайчук, А. М., 2019. Формування морально-вольових якостей в учнів під час тренувального етапу в спортивній школі. *Народна освіта, електронне фахове видання*. Вип. №1 (37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5588

4. Лайчук, А. М., 2019. Порівняльний аспект підготовки спеціалістів фізичного виховання у Польщі та Україні до формування морально-вольових якостей в учнів спортивно-юнацьких шкіл. *Педагогічний часопис Волині*, №2 (13), с. 79–85.

5. Лайчук, А. М., та Самойленко, Д. О. 2019. Педагогічне проєктування моральних якостей учнів тренером-викладачем. *Нові технології навчання*, вип. 92, с. 177–181.

6. Дубасенюк, О., Вознюк, О., та Лайчук, А., 2020. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи підготовки майбутніх тренерів-викладачів

до розвитку морально-вольових якостей учнів ДЮСШ. *Професійна педагогіка*, №1, с. 167–174. (Index Copernicus).

7. Laichuk, A. N., 2017. Conditions of formation of moral-volitional qualities of pupils of children's and youth sports schools. *World Science*, 3 (9(25)), p.4–7.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Лайчук, А. М., 2016. Розвиток фізичних якостей бар'єристів на різних етапах підготовки. *Stav, problemy a perspektivy pedagogickeho studia a socialnej prace*, Vysoka skola Danubius, Sladkovicovo, с. 117–119.

9. Лайчук, А. М., 2017. Формування морально-вольових якостей при заняттях фізичною культурою дітей. В: Сидорчук, Н., ред. *Збірник наукових праць молодих дослідників*. Житомир, вип.1, с. 63–69.

10. Лайчук, А. М., 2017. Підготовка педагогів-тренерів до формування морально-вольових якостей учнів спортивної школи. *Андрогогічний вісник: науковий електронний журнал*, №8, с. 190–196. URL: https://library.zu.edu.ua/doc/andragogic_visnyk/Andragogichniy_visnyk_8.pdf